

de geschiedenis van de arbeiders- en vrouwenbeweging)

Barend Luteraan?

Wie was...

door

Dennis Bos

In januari 1918 verzond Lenin een kort briefje aan de leiding van het zich vormende Rode Leger, met het verzoek een buitenlandse geestverwant behulpzaam te zijn: 'Ik ontvang de bijgesloten brief vandaag van de Hollandse kameraad Luteraan, lid van de Linkse "Tribunistische" Partij. Ik heb hem in 1915 leren kennen in Bern. Luteraan vraagt om geld voor de reis en om dienst te mogen nemen bij Ruslands Rode Garde. [...] Misschien kan hij tijdelijk ingelijfd worden bij de Letten of Esten die Duits spreken, tot hij Russisch heeft geleerd.' Of het geld voor de reis van Amsterdam naar de fronten van de Russische Burgeroorlog is verstuurd valt niet meer na te gaan, feit is wel dat Luteraan in Amsterdam bleef. Aan zijn revolutionaire gezindheid heeft dat in ieder geval niet gelegen.

Veertig jaar eerder, in juli 1878, werd Barend Luteraan in de Amsterdamse Jodenhoek als buitenechtelijk kind van een alleenstaande joodse moeder geboren. Zijn moeder, die met kleine handel op de markt aan de kost moest zien te komen, kreeg niet minder dan acht kinderen, waarvan alleen Barend en twee broertjes in leven bleven. Al op elfjarige leeftijd ging hij aan de slag en belandde in het sigarenmakersvak. Daar maakte hij kennis met het socialisme, werd lid van een socialistische jongeliedenvereniging, hoorde Domela Nieuwenhuis spreken en begon te lezen. Luteraan ontwikkelde zich tot een ijverige autodidact en studeerde hard op zijn Marx en Engels. Achttien jaar oud werd hij, in 1896, lid van de SDAP, een partijtje dat toen, zeker in het aan Domela verknochte Amsterdam, nog weinig voorstelde. Hij viel er op door zijn belezenheid en helder verstand. In de eerste jaren van de nieuwe eeuw werd Luteraan dan ook door het partijdagblad *Het Volk* aangesteld als Amsterdams correspondent, een functie die hij, als gevolg van de geringe betaling voor zijn artikelen, moest combineren met de bezorging van het blad.

De twisten tussen partijleider Troelstra en de linkse, marxistische vleugel van de SDAP kreeg haar zwaartepunt in Amsterdam-Oost, het roemruchte 'Derde district' van vooral joodse arbeiders. In die afdeling behoorde Luteraan vanaf het begin tot de vaste kern van een radicaal-marxistische oppositie die, aangevoerd door David Wijnkoop, Jan Ceton en Willem van Ravesteyn, in 1909 door de SDAP werd uitgestoten. Luteraan trad onmiddellijk toe tot de kleine marxistische Sociaal-Democratische Partij (SDP) en werd twee jaar later in het partijbestuur gekozen. In de Eerste Wereldoorlog ontwikkelde zich echter een scherp conflict tussen de partijleiding en

lees verder op pagina 26 ►

Luteraan over het karakter van de oorlog. Gesteund door Herman Gorter verweet Luteraan Wijnkoop en Van Ravesteyn hun anti-Duitse houding, die volgens hem neerkwam op steun aan het imperialistische Entente-blok van Engeland, Frankrijk en het Rusland van de tsaar. De partijstrijd die daarop in de SDP (vanaf 1918 CPH) ontbrandde werd met alle middelen uitgevochten. Luteraan schreef woedende ingezonden brieven, startte een eigen oppositie-orgaan, interrumppeerde partijleiders waar zij ook maar spraken en verzamelde al doende een eigen aanhang. Meermalen werden de afdelingsvergaderingen besloten met onderlinge knokpartijen. In deze jaren vestigde Luteraan zijn levenslange reputatie van eeuwige opposant en herrieschopper.

Gedurende de jaren twintig en dertig was Luteraan betrokken bij bijna elke poging tot links-marxistische partijvorming in Nederland. Hij stond met Gorter en Pannekoek aan de wieg van het radencommunisme, speelde vervolgens een rol in de vele scheuringen in die beweging, onderhield contacten met de nieuwe opposities in de communistische partij en belandde uiteindelijk in Sneevliets Revolutionair Socialistische Arbeiders-Partij (RSAP). Rust vond hij er niet. Temidden van de richtingenstrijd die ook hier een groot deel van het partijleven bepaalde, koos Luteraan positie tegen Sneevliet toen die in conflict kwam met Trotski. Luteraan stond daarin niet alleen, er waren meer partijgenoten die Trotski's kritiek op Sneevliet inzake de Spaanse burgeroorlog en de Nederlandse vakbeweging onderschreven. Toch is zelden een oppositie in de socialistische arbeidersbeweging zo verdeeld opgetreden als de Nederlandse trotskisten aan het einde van de jaren dertig. Tot eenheid kwam het niet, groepen in Amsterdam en Rotterdam opereerden los van elkaar, werden deels geroyeerd en moesten toezien hoe het merendeel van de trotskisten in de RSAP achterbleef. Luteraan was wel de laatste die in die toestand verandering kon brengen. Zijn lange loopbaan in de socialistische arbeidersbeweging had hem, scheurmaker bij uitstek, meer vijanden dan vrienden opgeleverd.

Zijn geïsoleerde positie weerhield Luteraan er niet van direct na de Duitse inval in verzet te komen. Gesteund door zijn gezinsleden en een handjevol Amsterdamse kameraden begon hij een gestencild blaadje, *De Nieuwe Gids*, te verspreiden. Hijzelf schreef het blad vol met artikelen waarin vaak de hele wereld tussen Berlijn, Moskou, Tokio en Washington werd behandeld. Dat alles in een stijl die zowel zijn gebrekkige schoolopleiding als de leeshonger van een autodidact verried. De oplage en verpreiding van Luteraans illegale periodiek bleven beperkt, maar het komt de eer toe in de zomer van 1940 als enige in Nederland aandacht te hebben besteed aan de moord op Trotski. In juli 1941 werd Luteraan met honderden anderen gearresteerd en opgesloten in het kleine concentratiekamp Schoorl. Na enige weken kwam hij vrij, na met de hand op het hart te hebben bezworen dat hij geen lid was van de communistische partij. Hoewel zijn naam nu bekend was bij de SD en hij als jood nog aan extra gevaar was blootgesteld, hervatte de nu ruim zestigjarige Luteraan de uitgave van zijn illegale blad. Aan huis gaf hij nu bovendien scholingscursussen over het historisch materialisme. Waarschijnlijk heeft hij door het feit dat hij in 1911 met een niet-joodse vrouw was getrouwd nog een tijd de dans kunnen ontspringen. Toen hij uiteindelijk in 1943 van huis werd opgehaald en in de Hollandsche Schouwburg, het voorportaal van Auschwitz, belandde, stelde zijn familie alles in het werk hem weer vrij te krijgen. Met een beroep op Luteraans status als 'gemengd gehuwde' (waarbij de echtscheiding in 1921 wijselijk werd verzwegen) en op het feit dat hij als buitenechtelijk kind slechts twee aantoonbaar joodse grootouders had, wist Luteraan te ontkomen. De hongerwinter overleefde Luteraan met hulp van kinderen en kameraden, maar bij alle ontberingen en gevaar bleef zijn blad verschijnen en bleef het groepje Luteraan-getrouwen bij elkaar komen.

Toen na de oorlog het contact tussen de Nederlandse trotskisten en de Vierde Internationale werd hersteld en de Revolutionair Communistische Partij (RCP) als Nederlandse sectie werd gevormd, was Luteraan er niet bij. Oude tegenstellingen, som-

mige nog van voor-, andere van tijdens de bezettingsjaren, weerhielden hem ervan tot de RCP toe te treden. Inplaats daarvan hield hij zijn eigen groepje bijeen, liet zijn eigen blad *De Voorpost* maandelijks verschijnen en bleef hardnekkig vasthouden aan zijn eigen gelijk. Pas in 1949 trad Luteraan toe tot de Vierde Internationale, om er een paar jaar later alweer te vertrekken uit onvrede met de ontbinding van de RCP en het entrisme in de PvdA. Vanaf dat moment bleef hij optreden vanuit de marge van de links-radicalen beweging, op openbare bijeenkomsten 'de geachte spreker van zojuist' van repliek dienend en aan jongere generaties vertellend van zijn ontmoetingen met Domela Nieuwenhuis, Troelstra, Gorter en Lenin. Luteraans laatste openbare optreden vond plaats na de arrestatie van Sal Santen en Michel Raptis vanwege hun steun aan het Algerijnse verzet. Igor Cornelissen beschreef het in zijn *Onstuimige memoires* zo:

'Het handjevol trotskisten, dat die avond in Krasnapolsky verspreid zat, wachtte. Zou geen van de sprekers iets zeggen over de twee gevangenen? Het zag er niet naar uit. Heel traag maakte zich een oude man los van zijn stoel. Hij slofte naar voren. Onuitgenodigd beklom de tweentachtjarige Barend Luteraan het podium, boog zich over het spreekgestoelte en zei door de microfoon: "Kameraden, het verbaast mij dat hier vanavond..." "Meneer, u hebt het woord niet," zei de voorzitter. "Jawel", zei Luteraan, "ik heb het wel, en ik laat het ook niet weer los, want er zitten hier in Amsterdam twee revolutionairen gevangen voor de zaak waar het hier om gaat." Een deel van het publiek begreep het niet, anderen begonnen luid te klappen. [...] "Ik zou wel eens willen weten, kameraden," vervolgde Luteraan, "hoe wij hier over solidariteit met de Algerijnse revolutie kunnen spreken en niet tegelijkertijd de Nederlandse regering en justitie aanklagen die Sal Santen en Michel Raptis zo lang in voorarrest houden. Ik stel voor (hier verhief hij zijn stem), ik stel voor dat wij een motie aannemen waarin de onmiddellijke invrijheidstelling van deze twee politieke gevangenen wordt geëist." Gejuich, applaus. De zaal was niet meer te houden. Het was de laatste maal dat Luteraan het woord voerde. Politiek succes had hij nooit gehad. Dit was geweldig. Hij zei wat iedereen had kunnen zeggen, maar alle anderen hadden nagelaten. Het handjevol trotskisten in de zaal, die natuurlijk allemaal wel een reden hadden om zich niet te profileren, kon zich schamen. Ik ook.'

Tien jaar later, in december 1970, stierf Barend Luteraan. Hij werd 92 jaar oud. Toen bleek dat hij niet volgens de joodse traditie begraven zou worden, eiste de directie van de Joodse Invalide dat zijn stoffelijk overschot nog diezelfde avond verwijderd zou worden. Luteraan bleef een hinderlijke lastpak, tot op het laatst.